

TÜRK-İSLÂM MEDENİYETİ

AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

Yılda iki kez yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

Editör:

Prof. Dr. Mehmet AYDIN

Editör Yardımcıları:

Yrd. Doç.Dr. Dicle AYDIN

Yrd. Doç. Dr. Ahmet ARAS

Yayın Sekreteryası:

Yrd. Doç. Dr. Ahmet ARAS

Yrd. Doç. Dr. Dicle AYDIN

Sayı: 9 / Kış

KONYA - 2010

TARİHİ ÇEVRE KORUMA-PEYZAJ TASARIMI İLİŞKİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ: ŞANLIURFA MEVLEVİHANE CAMİİ ÖRNEĞİ*

Ümmügülsüm Ter**
Elmas Erdoğan***

Özet

Geçmişin kültürel özelliklerini günümüze aktaran tarihi değerlerin çevreleri ile birlikte korunarak gelecek kuşaklara aktarılması, kültürel sürekliliğin sağlanmasında büyük bir sorumluluktur. Bu çalışma ile günümüze sadece semahane bölümü ulaşabilen Şanlıurfa Mevlevihane Camii'nin konumlandığı tarihi doku ile bütünleştirilmesi ve kent halkının günlük kullanımına yönelik işlevlerin getirilmesi ile alanın koruma-kullanma dengesi içerisinde sürekliliğinin sağlanmasına yönelik gerçekleştirilen peyzaj tasarım sürecinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Çalışma sonucunda alanda gerçekleştirilen tasarımın genel ilkeleri üzerinden tarihi değerlerin çevreleri ile birlikte korunmalarında peyzaj tasarımının etkinliği değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tarihi çevre, koruma, peyzaj tasarımı, Şanlıurfa Mevlevihane Camii

AN EVALUATION OF THE RELEATIONSHIP BETWEEN CONSERVATION OF HISTORIC ENVIRONMENT AND LANDSCAPE DESIGN: ŞANLIURFA MEVLEVİHANE MOSQUE CASE

Abstract

By preserving the historical values, which transfer the cultural properties of the past, with their environments, transferring them to the next generation is a huge responsibility in ensuring cultural continuity. With this study, the integration of Şanlıurfa Mevlevihane Mosque, which the only part reached to today is semahane, with the historical texture of its location and evaluation of the

* Şanlıurfa Mevlevihane Camii Peyzaj Tasarımı projesi 2002 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü ile Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Döner Sermayesi işletmesi arasında yapılan protokol kapsamında Prof.Dr. Murat E. YAZGAN'ın yöneticiliğinde Prof.Dr. Halim PERÇİN, Doç.Dr. Elmas EROĞAN ve Arş. Gör. Ümmügülsüm TER'den oluşan proje grubu tarafından yürütülmüş ve tamamlanmıştır.

*Yrd. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Kampüs, Konya.

*** Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Dışkapı, Ankara.

landscape design process that is performed to ensure field sustainability in a balance of conservation – usage by bringing the functions for the people daily usage are intended. As a result of the study, over the general principles of the performed design at the field, the effectiveness of the landscape design on the conservation of the historical values with their environments has revealed.

Keywords: historic environment, conservation, landscape design, Şanlıurfa Mevlevihane Mosque.

1.Giriş

Bir toplumun kültür birikimi ile şekillenen ve geçmişle gelecek arasında köprü kuran tarihi çevreler, tarihi verileri ve mimari mirası ile günümüze kadar gelebilmiş kültürel varlıklardır. Toplumların geçmişlerine ait mimari, toplumsal, ekonomik, teknolojik, kültürel vb. verilerini, yapıldıkları devirlerin duygu, düşünce, eğilim, sosyal yaşam, deneyim ve birikimlerini bugüne aktararak kentlerin algılanabilirliğini artıran tarihi çevreler, kentin fiziksel ve sosyal yapısı içinde birer düğüm noktalarıdır (Velioğlu vd., 1993). Kentlere kimlik veren, kentin yaşama mekânlarında zaman boyutunu oluşturan ve kentlilerin kendilerini kentle özdeşleştirebileceği en etkin ve en belirgin öğelerden biri olan tarihi çevreler, fiziksel homojenlikleri, kültürel, sosyo-ekonomik, arkeolojik ve estetik değerleri nedeniyle korunması ve değerlendirilmesi gereken kent dokularını ve yapı gruplarını içinde barındıran alanlardır (Doratlı ve Önal, 2000).

Farklı kültürlerin üst üste çakışması ve bu çeşitlenmenin mekâna yansıması ile çok zengin bir kültürel ve doğal mirası barındıran ülkemizde özellikle 1950'lerden sonra yaşanan hızlı kentleşme, kentlerimizin büyük bir bölümünün plansız gelişimine neden olurken, genellikle korunması gereken tarihi, doğal ve arkeolojik alanlar ile iç içe bulunan tarihi çevreler planlama çalışmalarında öncelikli müdahale edilmesi gereken alanlar olarak görülmemiştir. Son yıllarda tarihsel çevre bilincinin gelişimi ile birlikte tarihi, kültürel ve doğal mirasın kent bütünüünün ayrılmaz parçası olduğu fikrinin yaygınlaşması, bu alanların kent bütünü ile birlikte değerlendirilmesinin ve öncelikli alan olarak planlanmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Tarihi değerlerin korunmasında ve gelecek kuşaklara aktarılmasında çevresi ile birlikte değerlendirilmesinin gerekliliğinin vurgulanarak , tarihi değerlerin içinde yer aldığı tarihi doku ile bütünleştirilmesi ve işlevsellik kazandırılması ile bu değerlerin koruma-kullanma dengesi içerisinde sürekliliğinin sağlanmasına yönelik gerçekleştirilen peyzaj tasarımı çalışmalarının etkinliğinin ortaya konmasını amaçlayan bu çalışma 1650-1705 tarihleri arasında inşa edildiği ve bu dönemde büyük bir külliye özelliği taşıdığı bilinen, ancak günümüze sadece semahane bölümü ulaşabilen Şanlıurfa Mevlevihane Camii özelinde ele alınmıştır.

2. Koruma ve Peyzaj Tasarımı İlişkisi

Tarihsel çevre korumasının düşünsel temelini, tarihin toplumların belleği ve bilinci olduğu anlayışı oluşturmaktadır. Tarihi çevrenin korunması batı ülkelerinde başlangıçta kültürel mirasın fiziksel bakımıyla sınırlı kalmış ve anıtsal yapılara yönelik olarak uygulanmaya başlanmıştır. Rasyonel planlama anlayışının tarihsel çevreleri, tasfiye edilmesi gereken hastalıklı kesimler olarak görmesinden kaynaklanan toplu yıkımlara duyulan tepkiler ve tarih anlayışındaki değişimler, koruma kavramının zamanla gösterdiği tarihsel değişmeyi etkileyen önemli öğeler olmuşlardır. Özellikle çağdaş tarih anlayışındaki gelişmeler koruma kavramına yeni içerikler kazandırarak, yeni yorumlar getirmiş ve tarihin sürekliliği kavramına dayanan bir koruma anlayışına ulaşılmıştır. Bu yeni koruma anlayışı, tarihsel dokunun bir bütün olarak korunmasının ve koruma yaklaşımlarının fiziksel çevrenin sürekli değişmesi üzerine kurulu bir düzlemde geliştirilmesinin gerekliliğine dayanmaktadır (Sökmen, 1987).

ICOMOS tarafından koruma; "tarihi bir kentin veya yörenin korunması ve uyumlu bir biçimde tanıtımının sağlanması için alınacak tüm önlemleri ifade eder" şeklinde tanımlanmaktadır. Bu önlemler, korunacak alanın çevresi ile birlikte ele alınarak korunmasını, restorasyonunu, sağlıklılaştırılmasını, bakımını ve yenilenmesini içermektedir (Larkham, 1996). Ülkemizde ise 21 Temmuz 1983 tarihinde çıkarılan 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nda koruma ; "Taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarında muhafaza, bakım, onarım, restorasyon, işlev değiştirme işlemleri; taşınır kültür varlıklarında ise muhafaza, bakım, onarım ve restorasyon işleri" olarak tanımlanmıştır. Bu tanımlardan yola çıkarak tarihi dokunun korunması; toplumun geçmişteki sosyal, ekonomik ve kültürel değerlerinin biçimlendirdiği fiziksel ve sosyal yapısının, günümüzün değişen gereksinimleri karşısında tahrip edilmesini engelleyerek sürekliliğinin sağlanması olarak nitelendirilebilir (Ter, 2002).

Tarihi çevre, yalnızca devrin aile yapısına, günlük yaşamın nasıl kurgulandığına, mekânın kullanım biçimlerine değil, aynı zamanda doğa-insan ilişkisine, çevresel değerlere, malzeme kullanımına ve yapı teknolojisine ilişkin pek çok ipucu vermektedir (Ulusoy, 1995). Dolayısıyla tarihi mirasın gelecek kuşaklara aktarılması, kültürel sürekliliğin sağlanması ve çağdaş insana tarih ile birlikte yeni yaşam olanaklarının sunulması amaçları doğrultusunda tarihi çevrenin korunması gerekmektedir (Eruzun, 1987).

Özellikle 1960'lı yıllardan günümüze değin tarihi değerlerin korunmasına yönelik yapılan çalışmalarda, mimari mirasın tek başına ortaya çıkarılması ve tek yapı ölçeğinde korunması düşüncesi terk edilerek, yapının çevresi ile birlikte değerlendirilmesine ve korunmasına yönelik yaklaşımlar benimsenmektedir. Nitekim 1964 yılında kabul edilen Venedik Tüzüğü'nde de tarihi yapıların, ölçeği dışına çıkmamak koşulu ile çevresi ile birlikte korunmasının önemi ve gerekliliği vurgulanmıştır.

Mevcutta bulunan/önerilen avlu, meydan, yaya bölgesi, sokak vb. kentsel açık alanların, kentlilerin üzerinde rahat hareket edebilecekleri, doğa ile ilişkilerin kurulduğu, tarihi kimliğin ve estetiğin vurgulandığı mekanlar olarak düzenlenmesinde, orijininde çevre duyarlı yaklaşımlarla canlıların yaşama alanlarını iyileştirmeyi ve çağdaş yaşam koşulları ile entegre etmeyi amaçlayan peyzaj tasarımı büyük önem taşımaktadır (Kaplan vd., 2000). Tarihi çevrede bulunan açık ve yeşil alanlarda gerçekleştirilecek peyzaj tasarımı ile kentsel organize mekanlar arasında işlevsel ilişkiler kurulurken, tasarımda kullanılan canlı ve cansız kentsel donatım elemanları arasında da biçim, işlev ve estetik yönden bütünlük sağlanacaktır.

Geçmişin izlerini günümüze ve geleceğe taşıyan tarihi çevrelerin peyzaj tasarımında kullanılacak canlı ve cansız donatı elemanları, tarihi değerlerin estetiğine katkıda bulunan ve mekânı tamamlayan en önemli öğelerdir. Fonksiyonel olarak kentsel alanlarda, toplumsal yaşamı ve bireyler arasındaki iletişimi sağlayan ve kolaylaştıran kent mobilyaları, kent estetiğinin bir parçası ve destekleyici unsurudur. Tarihi çevrede gerçekleştirilecek peyzaj tasarımı ile canlı ve cansız kentsel donatı elemanlarının kullanımında, mekânın görsel etkisinin artırılmasında, mekânı kullananların yönlendirilmesinde, insan ölçeğinin algılanmasında ve mekanda biçim, doku ve renk özelliklerinin vurgulanmasında önemli katkılar sağlanmaktadır.

3. Şanlıurfa Mevlevihanesinin Mekânsal Özellikleri

3.1. Mevlevilik ve Mevlevihaneler

Bir sosyal kurum olarak mevlevi tekkelerinde gelişen Mevleviliğin İslami bir düşünce sistemi ve bir tarikat olarak ilk temelleri, Mevlana Celaleddin-i Rumi'nin vuslatından sonra halifesi Hüsameddin Çelebi, oğlu Sultan Veled ile torunu Ulu Arif Çelebi tarafından atılmıştır. Mevlevihanelerin, Mevlevi tarikatının yönetim yeri olan Konya Mevlana Asitanesine bağlı merkezi bir yapılanma gösterdiği ve bütün asitane ve zaviyelerin Konya'da Mevlana soyundan gelen Çelebi Efendiye bağlı olduğu bilinmektedir (Kuş vd., 2005). Mevlevihaneler ilk olarak, Hz. Mevlana hayattayken, medresesine birkaç derviş hüccresinin yapılması ve dervişlerin bu hücrelerde ikamet etmesi ile oluşmaya başlamıştır. Bu ilk nüveden başlayarak zaman içinde gelişim gösteren Mevlevihaneler, genellikle büyük bir bahçe içerisinde *semahanesi*, semahanenin içinde veya bahçesinde Mevlevi şeyhlerinin *türbesi*, *mescidi*, *derviş hüccreleri*, Şeyh'in misafirlerini kabul ettiği selamlığı, Şeyh'in ailesinin oturduğu harem dairesi, yemek pişirilen yeri ve dervişlerin sema çalışmalarını gerçekleştirdikleri yerden oluşan bir külliye özelliği göstermektedir. Mevlevihanelerde kütüphanelerin de kurulması ile birlikte bu mekanlar, sosyal yaşam merkezi haline gelmiştir (Kürkçüoğlu, 1996; Pala, 1996).

700 yıllık tarihi içinde 13. yy'dan 20. yy başlarına kadar inşa edilmiş Mevlevihanelerin mimari karakteristikleri incelendiğinde, semahanelerin belli

tarihsel süreçte diğer tarikat Mevlevihaneleri ile kullanılan malzeme ve plan şemaları açısından benzerlik gösterdiği görülür. Semahane-türbe ilişkisi, sema meydanının geometrik şekli ve semahanenin galerili ya da galerisiz oluşu, semahanelerin plan şemasında görülen üç ana unsurdur. Semahaneler türbe ile ilişkili ya da bağımsız olarak genelde iki türde inşa edilmiştir. Semahane ile türbenin ilişkili olduğu semahaneler 13. yy'dan tekkelerin kapatılmasına kadar inşa edilmiştir (Tanrıkorur, 1996).

3.2. Şanlıurfa Mevlevihanesinin Tarihi Gelişim Süreci

Şanlıurfa'da ilk mevlevihanenin ne zaman ve kimin tarafından kurulduğuna ilişkin kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Bilinen en eski belge Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivindeki 491 nolu defterin 374. sayfasındaki H. 1172 (M 1758) tarihli Mevlevihane Vakfı şahus kayıdır. Bu kayıta Medine-i Ruha'da (Urfa) H.1118/M.1705 tarihinde Mevlevihane vakfına ilk müteveli olarak Abdülkerim Efendinin tayin edildiği belirtilmektedir. Bunun yanı sıra Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde şehirdeki diğer cami ve tekkelerden söz edip, mevlevihaneden söz etmeyişi Şanlıurfa mevlevihanesinin 1650-1705 tarihleri arasında yapılmış olduğunu göstermektedir (Kürkçüoğlu, 1996; Tanrıkorur, 2000)

1911'de Şeyh Ahmed Dede'nin postnişinliğinin son yıllarında mevlevihanenin maddi durumunun bozulduğu ve Aralık 1911 tarihinde Şeyh Ahmed Dede'nin Urfa mutasarrıfı vasıtası ile Konya Çelebisine yazdığı mektupta mevlevihanenin harab ve çökmek üzere olduğu, acilen tamir edilmesi gerektiğinin bildirildiği bilinmektedir. Özgün plan şemasından geniş bir alana yayıldığı anlaşılan Şanlıurfa Mevlevihanesi, 1925 yılında tekke ve zaviyelerin kapatılması ile kaderine terk edilmiş, önündeki bahçeli avluyu çevreleyen hücre ve dükkan ile avludaki havuzlar yıktırılarak hamuşan kaldırılmış, yerlerine baraka tipi dükkanlar inşa edilmiştir (Şekil 1). 1935'li yıllarda Mevlevihane vakfı adına kayıt edilen semahane, Vakıflar idaresince ambar olarak Belediye ve hal esnafına kiralanmıştır (Tanrıkorur, 2000).

1925'ten 1973'e kadar her hangi bir onarımın yapılmadığı semahane, 1970-72 yılları arasında Vakıflar Genel Müdürlüğüne restoratör mimar Orhan Cezmi Tuncer'e hazırlatılan projeler doğrultusunda restore edilerek, camiye dönüştürülmüştür (Şekil 2). 1992'de Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün teklifi ve Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun aldığı kararla, semahaneye bitişik olarak sonradan yapılan ve çevresinde görüntü kirliliğine neden olan baraka ve dükkânların kamulaştırılarak yıkılmaları ve bu alanda bir çevre düzenlemesinin yapılması uygun görülmüştür (Tanrıkorur, 2000).

3.3. Şanlıurfa Mevlevihanesinin Mimari özellikleri

Şanlıurfa mevlevihanesi, geleneksel çarşı dokusunun içinde kurulmuştur. 1911-1912 tarihli vaziyet planına göre Şanlıurfa Mevlevihanesi'nin kuzeyinde halı pazarı, güneyinde koyun pazarı, doğusunda Çulcu pazarı, batısında ise

Kasap pazarı ile Kunduracı pazarı bulunmaktadır. Konumu itibarı ile Anadolu'da kurulan tekkelerin yerleşiminden daha çok Halep, Şam ve Kahire gibi Arab tekke ve zaviyeleri ile benzerlik göstermektedir (Tanrıkorur, 2000).

Kürkçüoğlu (1996)'nın bildirdiğine göre Konya Mevlevi dergâhı arşivlerinde bulunan 19.yy sonu, 20.yy başına ait belgelerden Şanlıurfa Mevlevihanesinin geniş bir alana yayıldığı ve büyük bir külliye özelliği taşıdığı anlaşılmaktadır. Ancak mevlevihanenin günümüze ulaşabilen tek birimi semahanedir. Tekkeler kapatılmadan önce semahaneye havuzlu bir avludan girilmekteydi. Düzgün beyaz kesmetaştan örülmüş kare planlı semahanenin üzeri tromplu ve sekizgen kasnaklı bir kubbe ile örtülüdür (Kürkçüoğlu, 1996; Tanrıkorur, 2000). Restorasyon çalışması kapsamında kurşun kaplama benzeri olarak beton sıvanan kubbenin üzerine destarlı sikke motifli bir taş alem yerleştirilmiştir. Kubbe kasnağının dört yönündeki pencere boşluklarına ise dikdörtgen petekli beton dışlık ve alçı içlik pencereler takılmıştır.

Semahane, kare planı, sivri kemerli trompları, sekizgen kasnaklı ve tek kubbeli kuruluşu, tromp kemerlerindeki mukarnasları, üç dilimli kemer kullanımı ve taş işçiliği ile Urfa'daki Hüseyin Paşa Camisi (1728) ve Hızanoğlu Camisi ile benzerlik göstermektedir. Ancak bu tip camilerde bulunan son cemaat yeri semahanelerde bulunmamaktadır. Semahanenin mihrabı bir niş içinde mukarnas süslemelidir Mevcut minber dönem eki özelliği taşımakta olup, mihrabın önünde 2 basamakla çıkılan ve şeyhin oturması için oluşturulan sekili bölüm restorasyon çalışması sırasında kaldırılmıştır (Tanrıkorur, 2000; Kürkçüoğlu, 1996). Kible (güney) ve giriş (kuzey) cephelerinde ikişer, doğu ve batı cephelerinde ise üçer pencere olmak üzere 10 penceresi bulunan semahanenin girişinde mutrip heyeti için ayrılmış mutrip mahfili denen ahşap mahfil bulunmaktadır (Kürkçüoğlu, 1996).

Semahanenin batısına bitişik olarak inşa edilen ve yapım tarihi bilinmeyen Kasap Pazarı olarak kullanılan arasta yapısı ise beşik tonozla örtülü, T-planlı bir yapıdır (Şekil 4)(Erdoğan 2004).

Günümüzde Mevlevihane Camii olarak adlandırılan semahaneye bitişik olarak sonradan yapılan baraka tipi dükkânların temizlenmesinin ardından 2002 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce bu alanın kentsel tasarım kapsamında çevresinin düzenlenmesine karar verilmiş ve A.Ü. Ziraat Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü tarafından alanın peyzaj tasarımı gerçekleştirilmiştir.

4. Şanlıurfa Mevlevihane Camii Çevresinin Peyzaj Tasarımı Süreci

Şanlıurfa Mevlevihane Camii, eski kent dokusunda, ticari kent merkezinde, hanlar bölgesinin kuzeyinde yer almaktadır (Şekil 4). Tasarım öncesinde, geleneksel kent ve konut dokusu ile kentteki anıtsal yapılar, özellikle camiler ile ilgili literatür çalışması gerçekleştirilerek, Mevlevihane Camii ile arastanın içinde yer aldığı fiziksel, doğal ve sosyo-kültürel çevreye ilişkin analiz çalışması yapılmıştır. Analiz sürecinde elde edilen veriler doğrultusunda, alanın sorun ve

potansiyelleri belirlenerek, alanın mevcut durumu belgelenmiştir. Analiz çalışmalarının sentezlenmesi sonucunda, Mevlevihane Camiinin, batısındaki arasta ile birlikte kentin önemli tarihi ve kültürel çevrelerinden birini oluşturduğu ve caminin özgün işlevi gereği kentteki diğer camilerden farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Bu tespitler ve proje alanının kent bütünü ve yakın çevresi ile fiziksel, işlevsel ve görsel ilişkilerinin ve caminin mimari özelliklerinin değerlendirilmesi sonucunda *kent silüeti ile uyumlu, tarihi dokunun karakterini ve ölçeğini bozmayacak, tarihi doku ile bütünleşmesini sağlayacak bir düzenlemeye gidilmesi* tasarımın genel prensibi olarak belirlenmiştir (Erdoğan, 2004).

Peyzaj tasarımının genel ilkeleri

Mevcut durumun analizi ve elde edilen verilerin sentezlenmesi sürecinden sonra, Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'na alınan kararlar doğrultusunda, alanın 1/100 ölçekli peyzaj tasarımı ve plantasyon paftası ile 1/50 ölçekli uygulama ve detay projeleri hazırlanmıştır. Hazırlanan projelerde tasarım alanının işlevine ve çevre düzenlemesine ilişkin kararlar geliştirilmiştir. Bu kararlar aşağıda belirtilmiştir;

Alanın işlevine ilişkin;

— Mevlevihane Camii ve arasta yakın çevresi mekansal anlamda bir bütün olarak değerlendirilmiş, işlevsel açıdan ise farklılaştırılmıştır (Şekil 5). Caddeden erişilebilirliğinin rahat olması nedeniyle proje alanının kuzeybatı kesiminde avluyu sosyal ve kültürel anlamda zenginleştirecek ve arasta ile ilişkilendirilebilecek, ticari aktivitenin sürdürüldüğü, genel görünümü bozmayacak nitelik ve ölçekte cafe-çayevi (Şekil 6) ve satış birimleri (Şekil 7) önerilmiştir. Bu kullanımlar için farklı form ve boyutlarda, parçalı ve çok parçalı alternatifler tasarlanmıştır.

— Önerilen işlevler ve kullanımlar açısından cami ve arasta önünde yer alan avlunun kavramsal olarak ayrılması, alanda yaya akışının sürekliliğinin sağlanması ve yaya geçişinin korunması öngörülmüştür.

— Avluda, İslam ve Urfa kültüründe görülen aksiyel ve formal bir tasarıma gidilmiştir. Ana aks ve cami yapısını çevreleyecek biçimde yapı grupları tasarlanarak, arasta ile bütünleşmiş avlunun bu bölümünde oturma, dinlenme, ticaret gibi aktivitelerin sürdürüldüğü hareketli bir kullanım önerilmiştir. Mevlevihane Camii avlusunun cami önünde ve batı kesiminde kalan bölümü ise daha sakin ve dini amaçlı kullanıma yönelik tasarlanmıştır.

Alanın çevre düzenlemesine ilişkin;

— Mevlevihane Camii avlusunda ana aks doğrultusunda ve camiye çevreleyecek şekilde kanallar sisteminden oluşan su yüzeyleri tasarlanmıştır. Cami giriş cephesi önünde ana aks ve kitleli su yüzeyi tasarlanarak, küçük ölçekli bir şadırvan ile bütünleştirilmiştir (Şekil 8). Mevcut kotun farklılaşması nedeniyle avlunun arasta bölümü basamak ile yükseltilmiş, yükselen kesime ahşap oturma birimleri yerleştirilmiştir.

— Mevlevihane Camii'nin ana aks olarak algılanmasına ve cami avlusuna yaklaşımın tüm yönlerden sağlanabilmesine olanak verecek şekilde sınır elemanları tasarlanmıştır. Kuzeyde cami giriş kapısı, güneyde ise mihrap ana aks olarak alınmıştır. Doğu girişi ise cami önünde yer alan ve cami giriş kapısını vurgulayan su yüzeyi odak alınarak tasarlanmıştır.

— Arastanın güney cephesinde, avlu dışında kalan ve yol sınırına kadar uzanan alanda avlunun devamı niteliğinde bir döşeme tasarlanmış ve aksiyel yol ağaçlandırması ile sonlandırılmıştır.

— Caminin güneydoğu ve güneybatı sınırlarında iki basamaklı anfi tipi oturma yerleri tasarlanmıştır. Böylece alan sınırları tariflenerek, işlevsel kullanımlar getirilmiştir. Anfinin arka kısımlarında önerilen arkad ve kuşluklar ile alanda mekânsal tanımlama yapılırken, avlu ile bütünleşen kullanımlara da yer verilmiştir.

— Caminin doğusunda, alan sınırına önerilen bay ve bayan WC yapısının bay girişi avlu dışından sokaktan, bayan girişi ise avludan olacak şekilde tasarlanmıştır. Mimari projeleri alternatifli olarak tasarlanan yapıya, avlu kotundan ya da istendiği takdirde 1.60 m. kotundan erişilebilecektir.

— Yapısal tasarım önerilerinde yerel malzeme olanakları ve süsleme detayları değerlendirilmiştir. Cami avlusu ve çevresinde yerel yapılanmada çoğunlukla görülen ve mekânları zenginleştiren kuşluk, çeşme, havuz ve su kanalları gibi öğelere yer verilmiştir (Şekil 9).

— Çayevi, satış birimleri, WC vb. mimari öğelerin yerel malzeme olan havara taşı (sarı kalker taş) ile yığma sistem olarak yapılması önerilmiş, yapı ölçek, form, kitle, oran ve malzeme özellikleri açısından benzer yapılanma önerileri geliştirilmiştir.

— Avlunun zemin döşemesinde havara taşının kullanımı tercih edilmiş, derzleme yolu ile aksiyel-yönlendirici, geometrik desen uygulaması yapılmıştır.

— Proje alanında yerden yüksek ve duvara monte olmak üzere iki tür aydınlatma önerilerek geleneksel doku ile uyumlu malzeme ve form özelliklerine sahip aydınlatma elemanları seçilmiştir.

Alanın bitkisel düzenlemesine ilişkin;

— Anfi tipi oturma birimlerinin arka bölümlerinde yörede kolay yetişebilen ve dini yapılara sembolik anlam kazandırarak özgün fon oluşturan selvi ağaçları kullanılmıştır (Şekil 10).

— Cami avlusunun ve arastanın önünde yer alan oturma birimlerinin çevresinin, yörenin genel karakteri dikkate alınarak yapısal ağırlıklı, ancak sürekli gölge olacak biçimde bitkilendirilmesi uygun görülürken, avluda meydan tipi ağaçlandırmaya gidilmiştir (Şekil 11).

— Bitkisel materyal yöreye uygun türlerden, doku, form ve renk özellikleri ile alanı cazip kılacak, işlevsel açıdan da yörenin sıcak iklimi gereği gölge sağlayacak biçimde seçilmiştir. Bitkisel materyaller alanda formal bir düzen ve fon etkisi yaratacak biçimde konumlandırılmıştır (Şekil 12-13).

— Alan sınırları bitkisel geçişlerle tanımlanmıştır. Sınırda oluşturulan çim yüzeyler ağaç grupları ile zenginleştirilerek üçüncü boyutta mekansal çeşitlilik ve görsel bariyer oluşturulmuştur.

4. Sonuç

Şanlıurfa Mevlevihane Camii'nin çevresinde gerçekleştirilen peyzaj tasarımı ile çevresine sonradan yapılan baraka ve dükkanların görülebilirliğini engellemesinden dolayı kentte yaşayanların pek çoğunun varlığından bile haberdar olmadığı cami, kente kazandırılmış ve içinde konumlandığı geleneksel doku ile fiziksel ve işlevsel açıdan bütünleştirilmiştir. Tarihi ticaret dokusunun geçiş güzergâhında, Mevlevihane Camii çevresinde düzenlenen açık ve yeşil alan ile geleneksel dokunun nefes alması sağlanmıştır. Yapı malzemesi, ölçek ve form ilişkileri bağlamında mevcut doku ile uyumlu olarak tasarlanan cami çevresinde ayrıcalıklı bir mekân oluşturulmuştur.

Kentlere kişilik veren, kentlilerin kendilerini kentle özdeşleştirebileceği en belirgin öğelerden olan tarihi çevreler, kentlerin yaşam mekânlarına zaman boyutunu kazandırmaktadır. Bir toplumun kültür birikimi ile biçimlenen tarihi çevreler toplumlara tarihlerinin ve geleceklerinin bilincini aşlamaktadır. Tarihi süreç içinde oluşturulan kültürel varlıklar, çevreleri ile birlikte benzeri yapılamayan kültürel miraslardır. Tarihi ve kültürel değerlerin restore edilmesi ve çevrelerinin düzenlenerek kentsel yaşama kazandırılması, koruma-kullanma dengesi içerisinde kültür birikiminin gelecek nesillere aktarılmasında en önemli unsurlardan biridir.

5. Kaynaklar

DORATLI, N. ve ÖNAL, Ş., 2000. *"Tarihi Çevrelerde Kentsel Tasarım Stratejileri: Lefkoşa Arab Ahmet Bölgesi Canlandırma Projesinin Stratejik Yaklaşımlar Açısından Değerlendirilmesi"*, 1. Kentsel Tasarım Haftası, "Kentsel Tasarım, Kentsel Çevreye Çok Disiplinli Bir Yaklaşım Aracı", Mimar Sinan Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, sf:165-175, İstanbul.

ERDOĞAN, E., 2004. *"Şanlıurfa Mevlevihane Camii ve Peyzaj Tasarımı"*, Vakıflar Dergisi XXVIII, sf: 173-184. Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Pys Vakıf Sistem Matbaası, Ankara.

ERUZUN, C., 1987. *"Kentsel Sitlerin Korunmasında Yerel Yönetimlerin Önemi"* Tarihi Kentlerde Planlama/Düzenleme Sorunları, Türkiye 11. Dünya Şehircilik Kollokyumu, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı Matbaası, sf: 47-50, Edirne.

KAPLAN, A. ve KÜÇÜKERBAŞ, E.V., 2000. *"Kentsel Tasarımda Peyzaj Mimarlığının Yeri ve Kentsel Peyzaj Tasarımı"* Peyzaj Mimarlığı Kongresi, 19-21 Ekim 2000, TMMOB Peyzaj Mimarları Odası, sf: 45-57, Ankara.

KUŞ, A., DIVARCI, İ. ve ŞİMŞEK F., 2005. *"Türkiye Mevlevihaneleri Fotoğraf Albümü"*, Danışman ve Metin Yazarı Prof. Dr. Haşım Karpuz, T.C. Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, sf: 13-26, Konya.

KÜRKÇÜOĞLU, A.C., 1996. "Urfa Mevlevihanesi", Türkiye Araştırmaları Dergisi, II. Milletlerarası Osmanlı Devleti'nde Mevlevihaneler Kongresi, Tebliğler Özel Sayısı, Yıl:2, Sayı:2, sf. 303-310, Konya.

LARKHAM, P.J., 1996. "Conservation and the City" London and New York: Routledge.

PALA, İ., 1996. "Edebi Çehresiyle Mevlevihaneler", Türkiye Araştırmaları Dergisi, II. Milletlerarası Osmanlı Devleti'nde Mevlevihaneler Kongresi, Tebliğler Özel Sayısı, Yıl:2, Sayı:2, sf. 55-60, Konya.

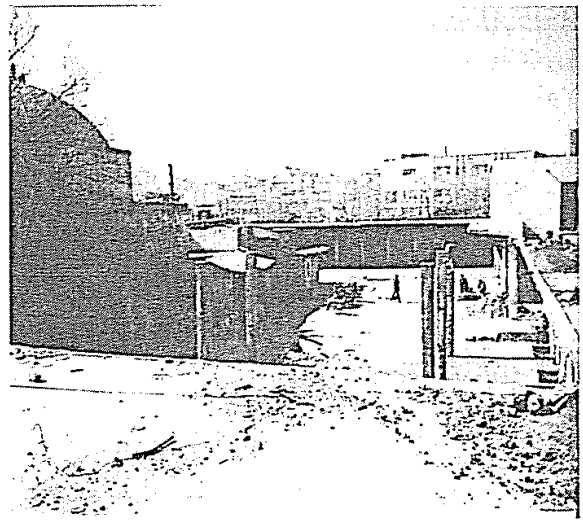
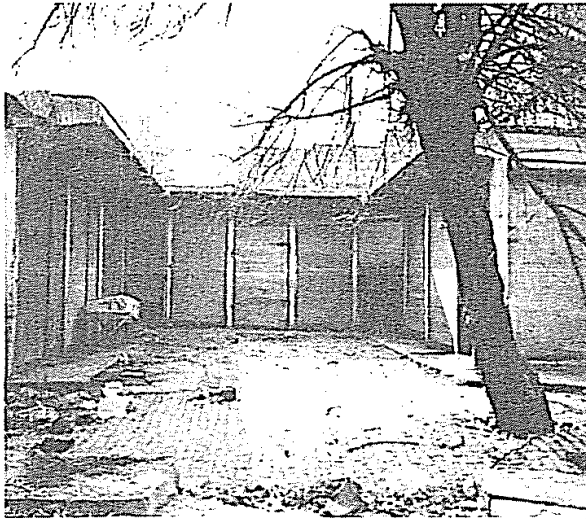
SÖKMEN, P., 1987. "Tarihsel Çevre Korumasının Kent Planlaması İçindeki Yeri" Tarihi Kentlerde Planlama/Düzenleme Sorunları, Türkiye 11. Dünya Şehircilik Kollokyumu, Bayındırlık ve İskân Bakanlığı Matbaası, sf: 59-68, Ankara.

VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, 2005. "Restore Edilen, Değerlendirilen, Yeniden İnşa Edilen Vakıf Eserleri", Vakıflar Genel Müdürlüğü, sf. 160, Ankara.

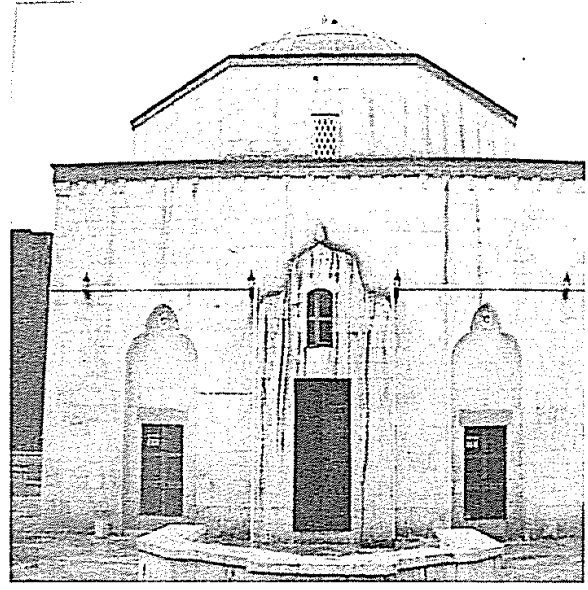
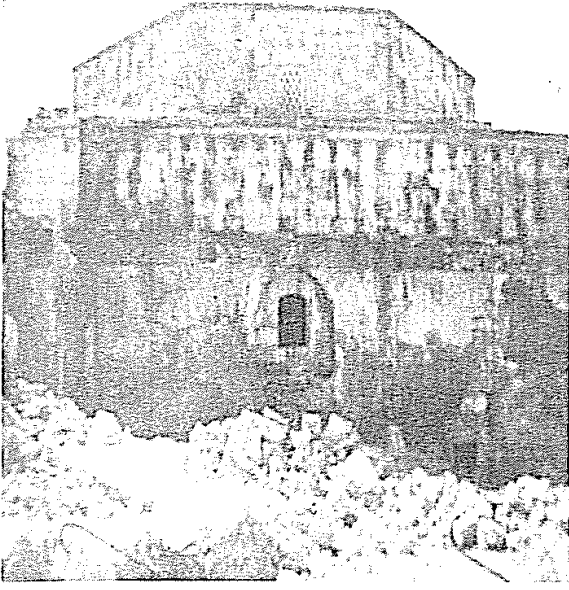
TANRIKORUR, B., 1996. "Mevlevi Tekkesinin Kalbi: Semahane", Türkiye Araştırmaları Dergisi, II. Milletlerarası Osmanlı Devleti'nde Mevlevihaneler Kongresi, Tebliğler Özel Sayısı, Yıl:2, Sayı:2, sf. 207-215, Konya.

TANRIKORUR, Ş.B., 2000, "Türkiye Mevlevihanelerinin Mimari Özellikleri", Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı Doktora Tezi (basılmamış), Konya.

VELİOĞLU, A., ARAZ, A. ve TAVŞAN, C., 1993. "Koruma Olgusu İçinde Mimari Tasarım Süreci" 1. Kentsel Koruma ve Yenileme Uygulamalar Kolokyumu 7-8 Nisan, MSÜ Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, MSÜ Matbaası, Basım Yılı 1994, İstanbul.

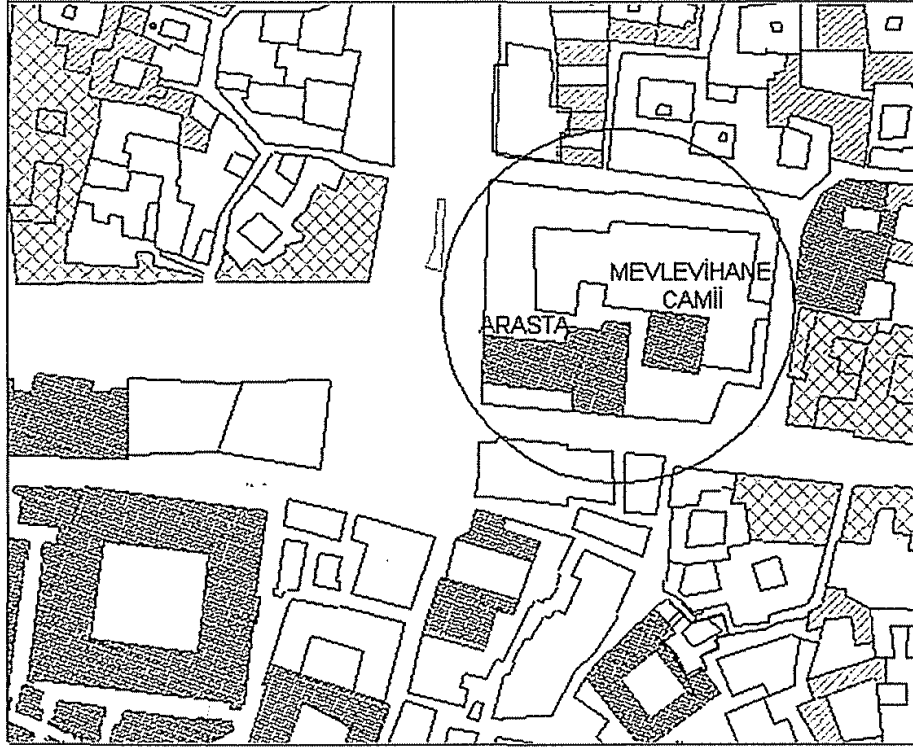
Şekil 1. Semahaneye bitişik olarak sonradan yapılan ve çevresinde görüntü kirliliğine neden olan baraka ve dükkânlar (Kişisel Arşiv, 2008).

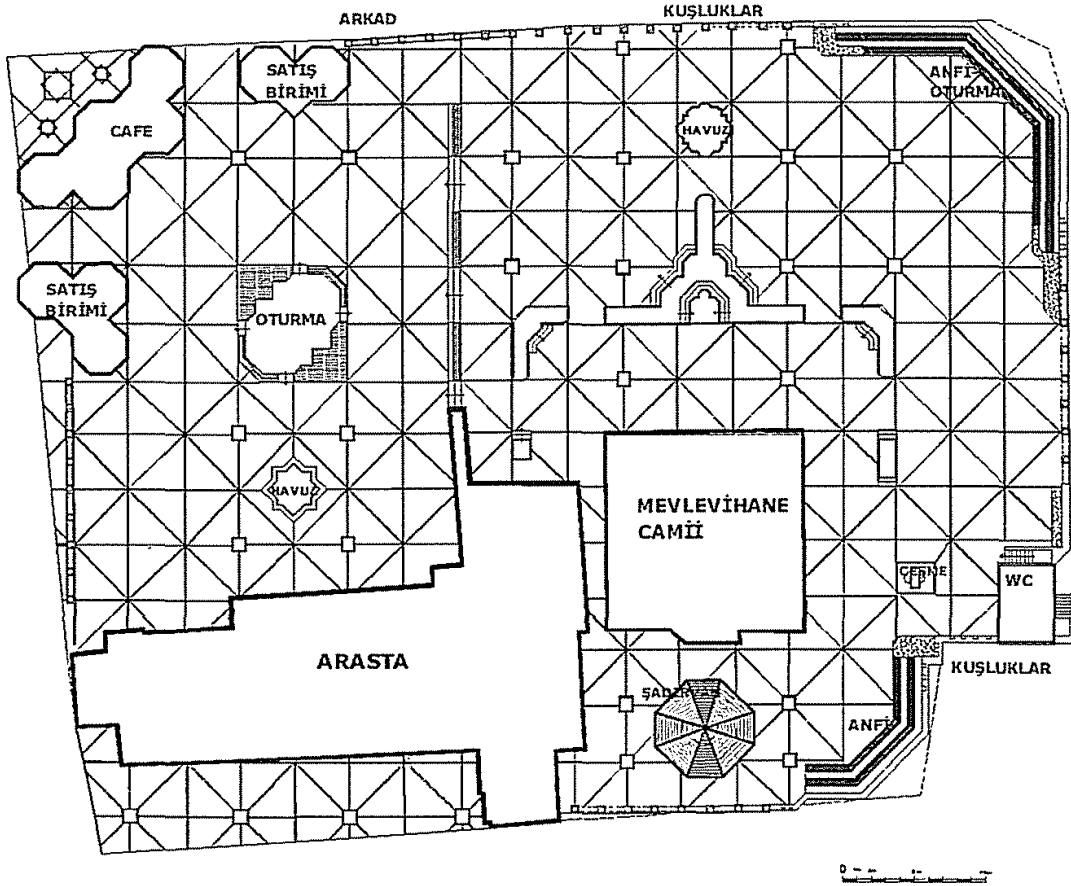
Şekil 2. Restorasyon öncesi (solda) ve sonrası (sağda) Mevlavihane Camiinin görünümü (Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2005).

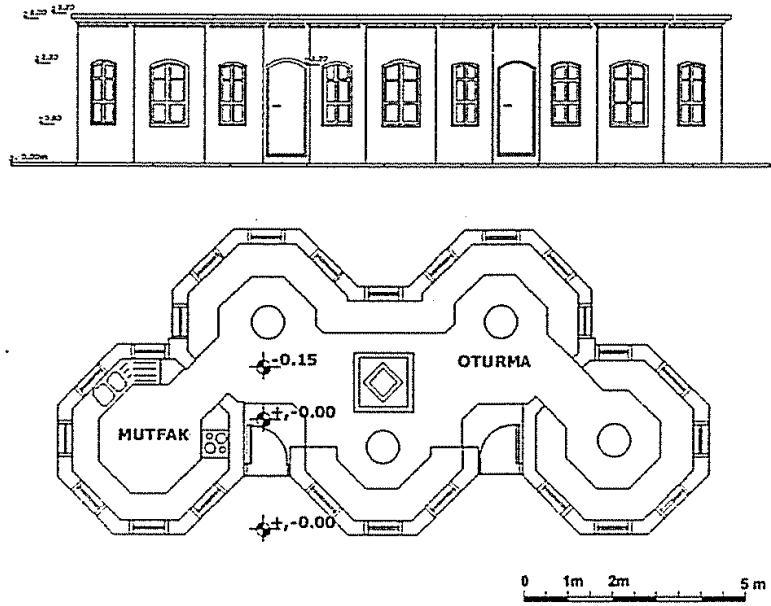
Şekil 3. Kasap Pazarı olarak kullanılan arasta yapısı (Kişisel Arşiv, 2008).

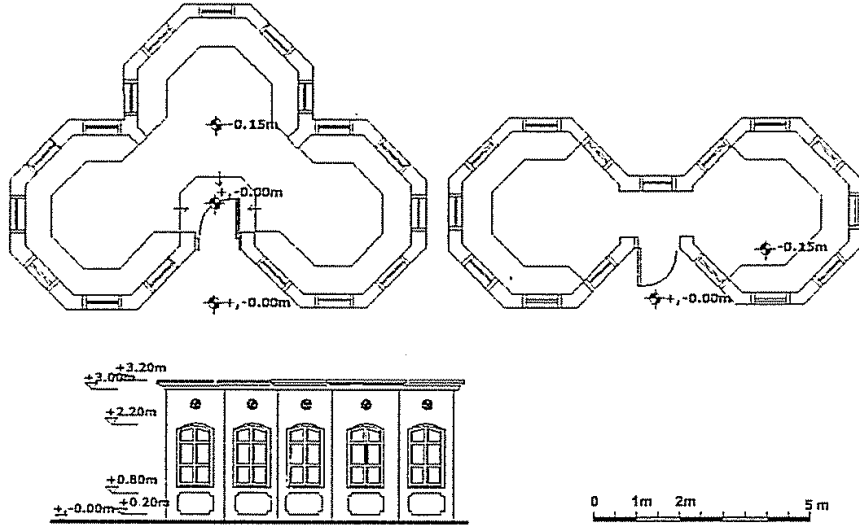
Şekil 4. Mevlevihane Camii'nin konumu ve yakın çevresi.

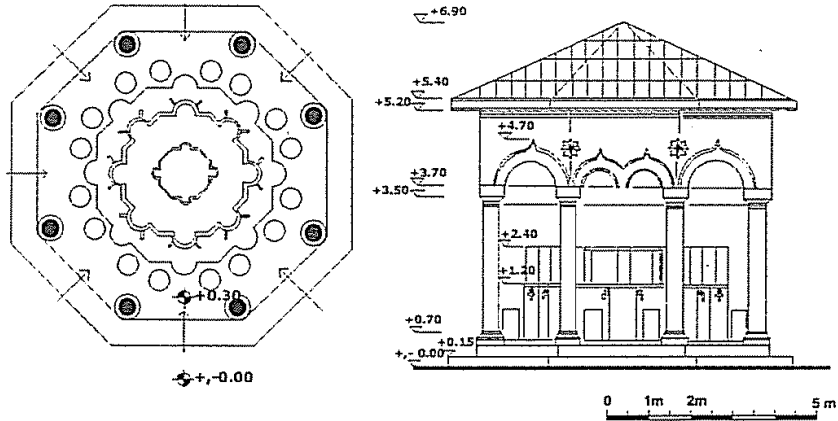
Şekil 5. Urfa Mevlevihane Camii Yerleşim Planı.

Şekil 6. Çay evi-cafeye ilişkin detaylar.

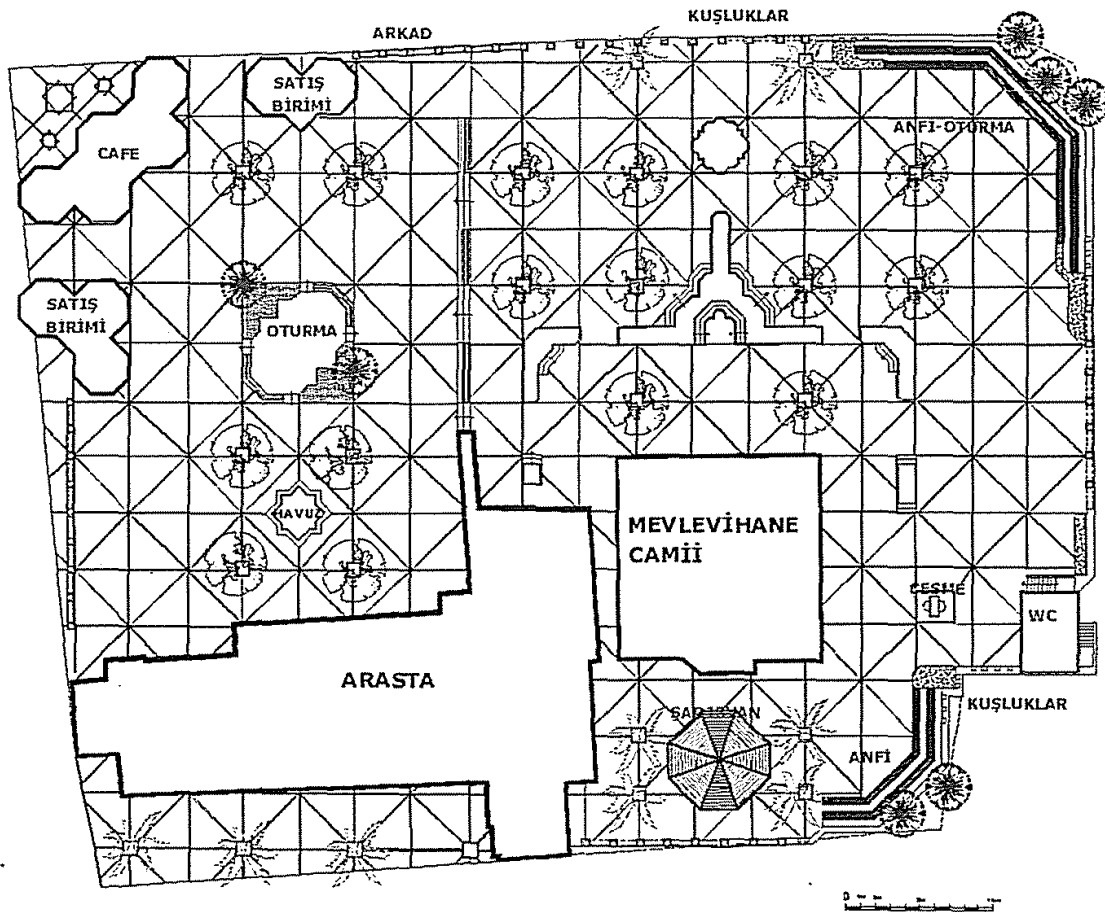
Şekil 7. Satış birimlerine ilişkin detaylar

Şekil 8. Caminin giriş cephesine tasarlanan şadırvana ilişkin detaylar.

Şekil 9. Cami avlusunda düzenlenen su yüzeyleri (Kişisel Arşiv, 2008).

Şekil 10. Mevlavihane Camii çevresi plantasyon planı.

Şekil 11. Cami avlusunun bitkisel düzenlemesi (Kişisel Arşiv, 2008).

Şekil 12. Cami avlusunda formal düzende konumlandırılan bitkisel materyaller (Kişisel Arşiv, 2008).

Şekil 13. Cami avlusunda formal düzende konumlandırılan bitkisel materyaller (Kişisel Arşiv, 2008)